Algebra liniowa i geometria – liczby zespolone

Elżbieta Puźniakowska-Gałuch

e-mail: Elzbieta.Puzniakowska-Galuch@pja.edu.pl

Literatura:

- Teresa Jurlewicz, Zbigniew Skoczylas: Algebra i geometria analityczna: Definicje, twierdzenia, wzory., Oficyna Wydawnicza GiS, Wrocław 2021.
- W. Krysicki, L. Włodarski: Analiza matematyczna w zadaniach: część 1, PWN, Warszawa 2019 (lub nowsze wydania).

Zasady zaliczenia wykładu:

- Egzamin "open book" w sesji. Zadania problemowe. Zaliczenie od 50% punktów możliwych do zdobycia.
- Egzamin poprawkowy "open book". Zadania problemowe.
  Zaliczenie od 50% punktów możliwych do zdobycia.
- Nie przewiduję dodatkowych terminów!!
- Zwolnienie z egzaminu dotyczy osób, które otrzymają z ćwiczeń ocenę 4.0, 4.5 lub 5.0.

Liczby zespolone - definicja

Liczby zespolone w postaci algebraicznej (kartezjańskiej), to liczby postaci

$$z = a + bi$$
,

gdzie $a,b\in\mathbb{R}$ oraz i (jednostka urojona) spełnia zależność

$$i^2 = -1$$

Zbiór liczb zespolonych oznaczamy przez $\mathbb{C}$.

Cześć rzeczywista, część urojona i sprzężenie liczby zespolonej

Przyjmijmy, że $z = a + bi \in \mathbb{C}$, $a, b \in \mathbb{R}$. Onaczamy:

Re
$$z = a$$
 Im $z = b$

$$\bar{z} = a - bi$$

Przykład

$$z_1 = 4 + 3i$$

$$z_2 = 5 - 3i$$

$$z_3 = 18$$

$$z_4 = -2i$$

Działania na liczbach zespolonych

Niech $z_1=a_1+b_1$ $i\in\mathbb{C}$ oraz $z_2=a_2+b_2$ $i\in\mathbb{C}$ będą liczbami zespolonymi w postaci algebraicznej.

- Równość liczb zespolonych $z_1 = z_2$ wtedy i tylko wtedy gdy $a_1 = a_2$ oraz $b_1 = b_2$.
- Suma liczb zespolonych $z_1 + z_2 = (a_1 + a_2) + (b_1 + b_2) i$.
- Nóżnica liczb zespolonych $z_1 z_2 = (a_1 a_2) + (b_1 b_2) i$.
- Iloczyn liczb zespolonych $z_1 \cdot z_2 = (a_1 a_2 b_1 b_2) + (a_1 b_2 + a_2 b_1) i$.
- Iloraz liczb zespolonych $\frac{z_1}{z_2} = \frac{(a_1 a_2 + b_1 b_2)}{a_2^2 + b_2^2} + \frac{(a_2 b_1 a_1 b_2)}{a_2^2 + b_2^2} i.$

Działania na liczbach zespolonych - własności

- Przemienność dodawania.
- Istnienie elementu neutralnego dodawania.
- Istnienie elementu przeciwnego.
- Przemienność mnożenia.
- Łączność mnożenia.
- Istnienie elementu neutralnego mnożenia.
- Istnienie elememtu odwrotnego.
- Rozdzielność mnożenia względem dodawania.

Działania na liczbach zespolonych

Przykład

Niech
$$z_1 = 3 + 4i$$
 oraz $z_2 = -2 + i$. Oblicz:

$$z_1 + z_2$$
,

$$z_1 - z_2$$
,

$$z_1 \cdot z_2$$
,

$$\frac{z_1}{z_2}$$
.

Interpretacja geomatryczna liczb zespolonych.

- Liczba zespolona w postaci algebraicznej.
- Część rzeczywista i część urojona liczby zespolonej.
- Sprzężenie liczby zespolonej.
- Dodawanie liczb zespolonych w postaci algebraicznej.
- Mnożenie liczb zespolonych w postaci algebraicznej.

Własności Re, Im

Niech z_1 , z_2 , $z \in \mathbb{C}$. Wówczas:

- $Re(z_1 + z_2) = Re z_1 + Re z_2$,
- $Im(z_1 + z_2) = Im z_1 + Im z_2$,
- Re(iz) = -Im z,
- Im(iz) = Re z.

Własności Re, Im

Przykład

Wyznaczyć wszystkie liczby zespolone spełniające warunki:

- $z^2 + 4i = 0$
- Rez 3Imz = 2
- $\sum_{i=1}^{z+2} = \frac{3z+i}{2+i}$

Własności sprzężenia liczby zespolonej

Niech z_1 , z_2 , $z \in \mathbb{C}$. Wówczas:

$$\bullet \ \overline{Z_1+Z_2}=\overline{Z_1}+\overline{Z_2},$$

$$\bullet \ \overline{Z_1-Z_2}=\overline{Z_1}-\overline{Z_2},$$

$$\bullet \ \overline{z_1 \cdot z_2} = \overline{z_1} \cdot \overline{z_2},$$

$$\bullet \ \overline{\left(\frac{z_1}{z_2}\right)} = \overline{\frac{\overline{z_1}}{\overline{z_2}}},$$

•
$$z + \overline{z} = 2Rez$$
,

•
$$z - \overline{z} = 2i \operatorname{Im} z$$
,

$$\bullet \ \overline{(\overline{z})} = z,$$

•
$$Im(\overline{z}) = -Im z$$
.

Własności sprzężenia liczby zespolonej

Przykład

Wyznaczyć wszystkie liczby zespolone spełniające warunki:

•
$$2z + (3 - i)\overline{z} = 5 + 4i$$

$$z+i=\overline{z+i}$$

Moduł liczby zespolonej - definicja i własności

Niech $z = a + bi \in \mathbb{C}$, $a, b \in \mathbb{R}$. Modułem liczby zespolonej nazywamy wartość:

$$|z|=\sqrt{a^2+b^2}.$$

Własności liczb zespolonych $z_1, z_2, z \in \mathbb{C}$:

- $\bullet |\overline{Z}| = |Z| = |-Z|,$
- $|z_1 \cdot z_2| = |z_1| \cdot |z_2|,$
- $|z_1 + z_2| \le |z_1| + |z_2|$ (nierówność trójkąta interpretacja geometryczna),
- $||z_1|-|z_2|| \leq |z_1-z_2|,$
- $|Re z| \le |z|, |Im z| \le |z|,$
- $|Re(z_1z_2)| \leq |z_1||z_2|$.

$$|z-z_0|=r, |z+i|=3,$$

- $|z-z_0|=r, |z+i|=3,$
- $\bullet |z-z_0| \leq r \geq 1$
- $\bullet |z-z_0| < r > (>), |2iz+6| \le 4,$

- $|z-z_0|=r, |z+i|=3,$
- $\bullet |z-z_0| \leq r \geq r$
- $|z-z_0| < r > (>), |2iz+6| \le 4,$
- $r \le |z z_0| \le R$, $2 < |z + 2 i| \le 3$,

$$|z-z_0|=r, |z+i|=3,$$

$$\bullet |z-z_0| \leq r \geq r$$

•
$$|z-z_0| < r >$$
, $|2iz+6| \le 4$,

•
$$r \le |z - z_0| \le R$$
, $2 < |z + 2 - i| \le 3$,

$$\bullet |z-z_1| = |z-z_2|, |z+5| = |3i-z|,$$

$$|z-z_0|=r, |z+i|=3,$$

•
$$|z - z_0| \le r \ge 1$$
,

•
$$|z-z_0| < r > (>), |2iz+6| \le 4,$$

•
$$r \le |z - z_0| \le R$$
, $2 < |z + 2 - i| \le 3$,

$$|z-z_1|=|z-z_2|, |z+5|=|3i-z|,$$

•
$$|z-z_1| \le |z-z_2| \ (\ge, <, >), \ \left|\frac{z-3}{z-3i}\right| > 1.$$

Argument liczby zespolonej - definicja i własności

Niech $z=a+bi\in\mathbb{C},\ a,b\in\mathbb{R},\ z\neq 0.$ Argumentem liczby zespolonej nazywamy każdą liczbę $\varphi\in\mathbb{R}$ spełniającą

$$\begin{cases} \cos \varphi = \frac{a}{|z|} \\ \sin \varphi = \frac{b}{|z|} \end{cases}$$

Liczba φ jest argumnetem głównym liczby z jeżeli $0 \le \varphi < 2\pi$. Oznaczamy $\varphi = \arg z$. Jeżeli z = 0, przyjmujemy $\varphi \in \mathbb{R}$ oraz $\arg 0 = 0$.

Interpretacja geometryczna.

Przykład

- z = i. z = -3i.
- z = 1. z = -3.
- z = 1 + i, z = 1 i, $z = -\frac{1}{2} \frac{\sqrt{3}}{2}i$, z = -3 + 3i

Twierdzenie

Niech $z \neq 0$, $z \in \mathbb{C}$. Wówczas:

- $arg \overline{z} = 2\pi arg z$,
- $\bullet \ arg(-z) = \left\{ \begin{array}{ll} arg \, z + \pi, & 0 \leq arg \, z < \pi \\ arg \, z \pi, & \pi \leq arg \, z < 2\pi \end{array} \right.,$
- $arg \frac{1}{z} = 2\pi arg z$.

• arg
$$z = \varphi$$
, arg $z = \frac{\pi}{4}$,

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0)=\varphi$, $arg(z+i)=\pi$

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0) = \varphi$, $arg(z+i) = \pi$
- $\alpha < \arg z \le \beta$, $\frac{\pi}{2} \le \arg z < \frac{3\pi}{2}$,

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0)=\varphi$, $arg(z+i)=\pi$
- $\alpha < \arg z \le \beta, \frac{\pi}{2} \le \arg z < \frac{3\pi}{2}$,
- $\alpha < \arg(z-z_0) \le \beta, -\frac{\pi}{4} \le \arg(z+1) \le \frac{\pi}{4}$.

Niech $z, z_0 \in \mathbb{C}$:

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0)=\varphi$, $arg(z+i)=\pi$
- $\alpha < \arg z \le \beta$, $\frac{\pi}{2} \le \arg z < \frac{3\pi}{2}$,
- $\bullet \ \alpha < \arg (z z_0) \le \beta, \, -\frac{\pi}{4} \le \arg (z + 1) \le \frac{\pi}{4} \ .$

Inne przykłady:

•
$$arg(-z) = \frac{2\pi}{3}$$
,

Niech $z, z_0 \in \mathbb{C}$:

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0)=\varphi$, $arg(z+i)=\pi$
- $\alpha < \arg z \le \beta$, $\frac{\pi}{2} \le \arg z < \frac{3\pi}{2}$,
- $\alpha < \arg(z z_0) \le \beta$, $-\frac{\pi}{4} \le \arg(z + 1) \le \frac{\pi}{4}$.

Inne przykłady:

- $\bullet \ \operatorname{arg}\left(-z\right) = \tfrac{2\pi}{3},$
- $arg(\overline{Z}) = \frac{3\pi}{4}$,

Niech $z, z_0 \in \mathbb{C}$:

- arg $z = \varphi$, arg $z = \frac{\pi}{4}$,
- $arg(z-z_0)=\varphi$, $arg(z+i)=\pi$
- $\alpha < \arg z \le \beta$, $\frac{\pi}{2} \le \arg z < \frac{3\pi}{2}$,
- $\alpha < \arg(z z_0) \le \beta$, $-\frac{\pi}{4} \le \arg(z + 1) \le \frac{\pi}{4}$.

Inne przykłady:

- $\bullet \ \operatorname{arg}\left(-z\right) = \tfrac{2\pi}{3},$
- $arg(\overline{Z}) = \frac{3\pi}{4}$,
- arg $\left(\frac{1}{z}\right) = \frac{5\pi}{6}$,

Podobnie postępujemy w przypadku nierówności (dom).

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej

Niech $z \in \mathbb{C}$, $\varphi = \arg z$. Każdą liczbę zespoloną można zapisać w postaci

$$z = |z|(\cos\varphi + i\sin\varphi).$$

Przykład

$$z = -1$$
$$z = 1 + i$$

$$z = -\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i$$

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - działania na liczbach

- Równość liczb zespolonych w postaci trygonometrycznej.
- Mnożenie liczb zespolonych w postaci trygonometrycznej.
- Dzielenie liczb zespolonych w postaci trygonometrycznej.

Przykład

$$(1+i)(\sqrt{3}+i), \frac{3i}{1+i}$$

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - argumenty

Niech $z, z_1, z_2 \in \mathbb{C}$ oraz $k \in \mathbb{N}$. Wóczas:

- arg $(z^n) = n$ arg $z + 2k\pi, k \in \mathbb{Z}$,
- **3** $\arg\left(\frac{z_1}{z_2}\right) = \arg z_1 \arg z_2 + 2k\pi, k \in \{0, 1\}, z_2 \neq 0.$

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - argumenty

Niech $z, z_1, z_2 \in \mathbb{C}$ oraz $k \in \mathbb{N}$. Wóczas:

- **3** $\arg\left(\frac{z_1}{z_2}\right) = \arg z_1 \arg z_2 + 2k\pi, k \in \{0, 1\}, z_2 \neq 0.$

Przykład

Rozwiązać równanie: $z^2 = (\bar{z})^2$.

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - argumenty

Niech $z, z_1, z_2 \in \mathbb{C}$ oraz $k \in \mathbb{N}$. Wóczas:

- arg $(z^n) = n$ arg $z + 2k\pi, k \in \mathbb{Z}$,
- **3** $\arg\left(\frac{z_1}{z_2}\right) = \arg z_1 \arg z_2 + 2k\pi, k \in \{0, 1\}, z_2 \neq 0.$

Przykład

Rozwiązać równanie: $z^2 = (\bar{z})^2$.

Przykład

Rozwiązać nierówność: $\frac{\pi}{4} \le \arg \frac{i}{7} \le \frac{\pi}{2}$.

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej potęgowanie

Twierdzenie (Wzór de Moivre'a)

Niech $z \in \mathbb{C}$ *oraz* $n \in \mathbb{N}$, $\varphi = \arg z$. *Wóczas:*

$$z^n = |z|^n (\cos n\varphi + i \sin n\varphi).$$

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - potęgowanie

Twierdzenie (Wzór de Moivre'a)

Niech $z \in \mathbb{C}$ oraz $n \in \mathbb{N}$, $\varphi = \arg z$. Wóczas:

$$z^n = |z|^n (\cos n\varphi + i \sin n\varphi).$$

Przykład

$$(\sqrt{3}-i)^{60}$$

Liczby zespolone w postaci trygonometrycznej - potęgowanie

Twierdzenie (Wzór de Moivre'a)

Niech $z \in \mathbb{C}$ oraz $n \in \mathbb{N}$, $\varphi = \arg z$. Wóczas:

$$z^n = |z|^n (\cos n\varphi + i \sin n\varphi).$$

Przykład

$$(\sqrt{3}-i)^{60}$$

Przykład

Wyrazić funkcję $\cos 3\varphi$ kąta φ przez $\cos \varphi$ $i \sin \varphi$.

Liczby zespolone w postaci wykładniczej - definicja

Definicia

Niech $\varphi \in \mathbb{R}$. Oznaczamy

$$e^{i\varphi}=\cos\varphi+i\sin\varphi$$

Każdą liczbę zespoloną można zapisać w postci wykładniczej $z=|z|e^{i\varphi}$.

Niech $\varphi, \varphi_1, \varphi_2 \in \mathbb{R}, k \in \mathbb{Z}$. Własności symbolu:

- $\bullet^{i(\varphi_1+\varphi_2)}=e^{i\varphi_1}\cdot e^{i\varphi_2}.$
- $e^{i(\varphi_1-\varphi_2)}=\frac{e^{i\varphi_1}}{e^{i\varphi_2}},$

- $e^{i(\varphi+2k\pi)}=e^{i\varphi}.$
- **6** $e^{i\varphi_1}=e^{i\varphi_2}$ wtedy i tylko wtedy gdy $\varphi_1=\varphi_2+2I\pi,\,I\in\mathbb{Z},$
- **1.** $|e^{i\varphi}|=1$, $arg(e^{i\varphi})=arphi+2I\pi$ dla pewnego $l\in\mathbb{Z}$

Liczby zespolone w postaci wykładniczej - wzory Eulera

Twierdzenie (Wozry Eulera)

Niech $x \in \mathbb{R}$. Wówczas

$$\cos x = \frac{e^{ix} + e^{-ix}}{2}, \quad \sin x = \frac{e^{ix} - e^{-ix}}{2i}$$

Przykład

Za pomocą wzorów Eulera wyrazić funkcję sin² x w zależności od sinusów i cosinusów wielokrotności kąta x.

Liczby zespolone w postaci wykładniczej - wzory Eulera

Twierdzenie (Wozry Eulera)

Niech $x \in \mathbb{R}$. Wówczas

$$\cos x = \frac{e^{ix} + e^{-ix}}{2}, \quad \sin x = \frac{e^{ix} - e^{-ix}}{2i}$$

Przykład

Za pomocą wzorów Eulera wyrazić funkcję sin² x w zależności od sinusów i cosinusów wielokrotności kąta x.

Przykład

Za pomocą wzorów Eulera przedstawić $\sin \alpha \cos \beta$ za pomocą sum sinusów i cosinusów.

Liczby zespolone w postaci wykładniczej - własności

Niech $z, z_1, z_2 \in \mathbb{C}$, $\varphi = \arg z, \varphi_1 = \arg z_1, \varphi_2 = \arg z_2 \in \mathbb{R}$, $k \in \mathbb{Z}$. Własności:

- $2 -z = |z|e^{-i(\varphi+\pi)},$

- 6. $\frac{z_1}{z_2} = \frac{|z_1|}{|z_2|} e^{i(\varphi_1 \varphi_2)}, z_2 \neq 0.$

Przykład

Rozwiązać $z^2 = \overline{z}$ oraz $z^3 = (2+2i)^6$ korzystając z postaci wykładniczej liczby zespolonej.

Pierwiastki liczb zespolonych - definicja

Definicja

Pierwiastkiem stopnia $n \in \mathbb{N}$ z liczby zespolonej z określamy kazdą liczbę zespoloną w, spełniającą

$$w^n = z$$

Oznaczamy √z (nie używamy do obliczeń).

Przykład

Z definicji obliczyć $\sqrt{-7+24i}$.

Pierwiastki liczb zespolonych - wzory

Niech $z=|z|(\cos\varphi+i\sin\varphi),\, \varphi\in\mathbb{R}$. Liczba z ma dokładnie n pierwiastków zespolonych stopnia $n\in\mathbb{N}$: $\sqrt[n]{z}=\{\omega_0,\omega_1,\ldots,\omega_{n-1}\},$ gdzie

$$\omega_k = \sqrt[n]{|z|} \left(\cos \frac{\varphi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\varphi + 2k\pi}{n} \right), \quad k = 0, 1, \dots, n-1.$$

Pierwiastki liczb zespolonych - wzory

Niech $z=|z|(\cos\varphi+i\sin\varphi),\,\varphi\in\mathbb{R}$. Liczba z ma dokładnie n pierwiastków zespolonych stopnia $n\in\mathbb{N}$: $\sqrt[n]{z}=\{\omega_0,\omega_1,\ldots,\omega_{n-1}\},$ gdzie

$$\omega_k = \sqrt[n]{|z|} \left(\cos \frac{\varphi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\varphi + 2k\pi}{n} \right), \quad k = 0, 1, \dots, n-1.$$

Prawdziwa jest zależność:

$$\omega_{k+1} = \omega_k \left(\cos \frac{2\pi}{n} + i \sin \frac{2\pi}{n} \right)$$

Pierwiastki liczb zespolonych - wzory

Niech $z=|z|(\cos\varphi+i\sin\varphi),\,\varphi\in\mathbb{R}$. Liczba z ma dokładnie n pierwiastków zespolonych stopnia $n\in\mathbb{N}$: $\sqrt[n]{z}=\{\omega_0,\omega_1,\ldots,\omega_{n-1}\},$ gdzie

$$\omega_k = \sqrt[n]{|z|} \left(\cos \frac{\varphi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\varphi + 2k\pi}{n} \right), \quad k = 0, 1, \dots, n-1.$$

Prawdziwa jest zależność:

$$\omega_{k+1} = \omega_k \left(\cos \frac{2\pi}{n} + i \sin \frac{2\pi}{n} \right)$$

Interpretacja geometryczna.

Pierwiastki liczb zespolonych - przykłady

Przykład

Obliczyć i narysować ³√8*i*, ⁸√1.

Pierwiastki liczb zespolonych - przykłady

Przykład

Obliczyć i narysować $\sqrt[3]{8i}$, $\sqrt[8]{1}$.

Przykład

Rozwiązać równanie $z^2 + 3z + 3 - i = 0$.

Przykład

Rozwiązać równanie $z^3 = (1 - i)^3$.

Pierwiastki liczb zespolonych - przykłady

Przykład

Obliczyć i narysować $\sqrt[3]{8i}$, $\sqrt[8]{1}$.

Przykład

Rozwiązać równanie $z^2 + 3z + 3 - i = 0$.

Przykład

Rozwiązać równanie $z^3 = (1 - i)^3$.